

مقدمه

یکی از مباحث بسیار مهم در موضوع قرائت، این است که آیا همه قرائت‌های گوناگون قرآن کریم که از قراء مشهور روایت شده، معتبر و حجت است یا تنها یک قرائت حجت است؟ آیا قرآن کریم با یک قرائت بر پیامبر (ص) نازل گردیده یا آنکه به وجوه لفظی مختلفی نازل شده است؟ اگر قرآن کریم با یک قرائت نازل شده باشد، طبعاً همان یک قرائت، قرآن به شمار می‌رود و سایر قرائت‌ها قرآن نخواهد پرسش بعدی، این است که اگر ثابت شود، قرآن کریم قرائت واحدی دارد، باید مشخص شود که آن قرائت کدام قرائت است؟ و راه شناخت آن از بین قرائت‌های گوناگون چیست؟

یکی از راههای شناخت قرائت متواتر و معتبر، بررسی قرائت مصاحف نسخه‌های خطی قرون گذشته می باشد؛ زیرا قرائتی که در اکثریت مصاحف در قرن های گذشته ثبت شده، قرائتی است که مسلمانان در بستر جماهیری از نسل های گذشته گرفته اند و مبدأ آن قرائت رسول خدا ص است. اما دیگر قرائات حجیت و اعتبار آن ثابت نیست بویژه که امام صادق ع مارا به قرائت عموم مردم ارجاع داده و فرمودند اقرأوا کما یقرأ الناس (فیض کککک ننوووو» ج ۵، ص ۳۳۳). لذا برای روشن ساختن قرائت رائج در اکثر مصاحف و در اکثر زمان های گذشته و بلاد مختلف لازم است قرائات مضبوط در نسخ خطی مصاحف گذشته بررسی شود. برای تحقق این هدف نسخه های خطی قرن ششم موجود در آستان قدس رضوی را بررسی کنیم و مشخص سازیم که این مصاحف با کدام قرائت بیشترین انطباق را دارد اگر اکثر مصاحف در قرائت واحدی اشتراک داشتند این مطلب گویای آن است که قرائت متواتر قرآن همین قرائت است زیرا ائمه ع دستور داده اند (اقرأوا کما یقرأ الناس) (فففف ننوووو» ج ۵، ص ۳۳۳ m)

تبیین و ضرورت موضوع تحقیق

اختلاف قرائت در مواردی موجب اختلاف حکم می شود و یقیناً بر اساس ادله عقلی و نقلی مثل القرآنَ واحدٌ نَزَلَ مِنْ عِنْدِ وَاحِدٍ (ف) بیدکاشانی و لکی» ج ۵، ص ۳۳۳). قرآن به قرائت واحد نازل شده. و لازم است ما آن قرائت واحد را بشناسیم و راهش هم این است که قرائت متواتر را بشناسیم چون اگر قرائت واحد را نشناسیم به انحراف کشیده می شویم به دلیل اینکه از بعضی از قرائت ها حکمی استفاده میشود که از قرائت دیگر استفاده نمی شود و یقیناً حکم خداوند در این موارد یکی بیشتر نیست لذا بر ما لازم است قرائت متواتر را

شناسایی کنیم. و راه شناسایی آن بررسی قرائت مضبوط در مصاحف قرون گذشته است. لذا تعدادی از طلبه های جامعه المصطفی العالمیه در رشته تفسیر و علوم قرآن این پژوهش را آغاز نمودند. این پژوهش به خصوص در قسمت مقدمات تحقیق به صورت گروهی انجام شده است. و در قسمت تطبیقی و آمار گیری به صورت انفرادی انجام شده و از آن جهت که بررسی در نسخه های قرون اول که به علت خط کوفی ابتدایی، در بسیاری موارد فاقد اعراب و نقطه و غیر خوانا بودن نسخه ها؛ و همچنین نیافتن پژوهشی به این سبک در مصاحف قرن هفتم پژوهش را از قرن هفتم آغاز کردیم زیرا دارای اعراب و نقطه و خوانا می باشد. و نظر به اینکه کتابخانه آستان قدس رضوی مرکز نسخه های خطی در ایران می باشد؛ مصاحف خطی آستان قدس را محور پژوهش خود قرار دادیم. در ضمن به دلیل بروز مشکلاتی از قبیل تغییر در محدوده موضوع و مشکل کمبود زمان برای پژوهش، این پژوهش توسط هر پژوهشگر در یک نسخه خطی انجام شده است

فرضیه

به نظر می رسد اکثریت مصاحف خطی گذشته در قرائت واحدی که همان قرائت متواتری است که از پیامبر رسیده اشتراک دارند و به نظر می رسد این قرائت بیشترین انطباق را با قرائت عاصم دارد. زیرا عاصم اهل اجتهاد در قرائت نبوده و بر اساس قرائت متواتر بین مسلمین که از استادش ابو عبد الرحمن سلمی و او از علی ع و او از پیامبر ص فرا گرفته بود قرائت می کرد (ابن ششند ثشوب، منقلب آل أبیططب (عیهه الاالا)، ج ۲، ص ۳۳).

پیشینه تحقیق

بررسی قرائت مضبوط در مصاحف خطی قرون ششم در کتابخانه آستان قدس رضوی تا کنون انجام نشده است؛ لذا انجام آن برای شناخت قرائت متواتر ضروری است.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به صورت کتاب خانه ای می باشد

باتوجه به اینکه این پژوهش در کتابخانه ی آستان قدس رضوی انجام شد ما هر روز به صورت حضوری می رفتیم و نکات مورد نظرمان را یاد داشت می کردیم آیات را بررسی می کردیم و بعد از آن در خانه می شنیم بازهم در فایل کامپیتر خود ثبت می کردیم و تا در

نتیجه به فایل کامل رسیدیم.

این کار بالاخره سختی هایی داشت با توجه به عدم توفر مصحف مورد بررسی چون اجازه نداشتیم مصحف خطی را بیرون از کتابخانه ببریم لذا به خورده آسان نبوده ولكن الحمد لله توانستیم این کار را به اتمام رساندیم ونتیجه پنج مصحف خطی قرن هفتم را که متعلق به آستان قدس رضوی می باشد تحقیق وبررسی کردیم والحمدلله به نتیجه رسیدیم.

تعریف لغوی قرائت

قرائت جمع آن قراءات می باشد، از مصدر «قرأ» است. «قرأ» دلالت بر جمع و اجتماع دارد. آنچه علمای لغت معانی آن ذکر کرده اند؛ قرائت را به جمع کردن و گرد آوردن، معنی کرده و به قرأت الماء فی الحوض به معنی «جمعه»، استشهاد نموده است (الاسساق زجج، لععب الالان، ج ۱، ص ۶۶).

تعریف اصطلاحی قرائت

«قرائت‌ها عبارت از اختلاف مربوط به الفاظ و عبارات وحی است که اختلاف در رابطه با حروف و کلمات قرآن و کیفیت از قبیل تخفیف و تشدید و امثال آن‌ها از سوی قراء است. (بیبیبین زرززی، ابیهن ففععم الالان، تنتیق ب بیببیل ابیهیمم، ج ۱، ص ۸۸۸).

واژه قرائت در عهد صحابه:

واژه «قرائت» در عصر صحابه به معنای قرائت نص قرآن همراه با تفسیر مختصر آن به کار می رفت؛ زیرا مصاحف صحابه، افزون بر نص قرآن، تفسیر مختصر آیات را که از پیامبر (ص) آموخته بودند نیز در بر داشت. شیوه رسول خدا (ص) آن بود که قرآن کریم را ده آیه ده آیه، همراه با تفسیر آن به مسلمانان می آموخت. (ابن جریر طبری، جامع البیان فف تندی الالان، ج ۱، ص ۷۷). صحابه به شیوه ای که از پیامبر (ص) فراگرفته بودند، قرآن را با تفسیر آن به دیگران تعلیم می دادند و به خواندن آیات همراه با واژه های تفسیری، قرائت می گفتند.

در زمان خلیفه دوم دستور داد، قرآن کریم از بیان پیامبر (ص) تجرید شود و به دستور خلیفه سوم عثمان، مصاحفی همسان و خالی از تفسیر نگاشته و سایر مصاحف سوزانده شد، به تدریج تعلیم قرآن به تعلیم قرائت نص آن، منحصر گردید و از آن زمان به بعد، اندک

اندک واژه قرائت صرفاً به معنای قرائت نص قرآن بکار رفت و به تدریج اصطلاح قبلی فراموش شد (عسععی، ۱۱۱۱۱ ا لللیم ووووییت ا لللرتین، ص ۶۶۶-۸۸۸).

رسم الخط مصحف عثمانی

رسم الخط مصحف های عثمانی از نظر ترتیب سوره ها ، نزدیک به مصحف هایی است که صحابه نوشته بودند و بر همان شیوه ، سوره های بزرگ مقدم بر سوره های کوچک ترتیب یافت حروف مصحف های عثمانی خالی از نقطه و علایمی بوده است که اعراب کلمات را نشان می دهد . این مصحف ها به احزاب و اعشار و اخماس ، تقسیم بندی نشده بود و مملو از غلطهای املائی و تناقض هایی در رسم الخط بوده است . که علت آن ، ابتدایی بودن خطی است که صحابه در آن زمان می شناخته اند. ترتیب مصحف عثمانی ، همان ترتیبی است که در مصحف کنونی وجود دارد

تدوین مصحف عثمانی:

مُصَحَّف عثمانی نسخه‌ای از قرآن است که به دستور عثمان بن عفان تدوین شد. مصحف‌های عثمانی که برخی از آنها را «مصحف امام» هم خوانده‌اند. علت گردآوری این مصحف، وجود نسخه‌های متفاوت از قرآن میان مسلمانان و اختلافات میان آنان بوده است. پس از تهیه مصحف عثمانی، به دستور عثمان دیگر مصحف‌ها را نابود کردند. طبق دیدگاه مشهور، گردآورندگان مصحف عثمانی چهار نفر به نام‌های زید بن ثابت، عبدالله بن زبیر، سعید بن عاص و عبدالرحمان بن حارث بودند.

صحابه و امامان شیعه با یکسان‌سازی مصحف‌ها و مصحف عثمانی مخالفت نکردند؛ اما انتقاداتی درخصوص شیوه تدوین مصحف و برخی واژه‌های آن داشتند. به گفته محققان علوم قرآنی، خطاهای املائی در مصحف عثمانی راه یافته است (ممفت، علوم قفلن ج ۱، ۱۵۵). البته به باور آنها این مسئله دلیلی بر تحریف قرآن نیست؛ چراکه الفاظ قرآن حفظ شده‌اند.

وحدت یا تعدد قرائت صحیح قرآن

یکی از مباحث بسیار مهم و مبنایی در موضوع قرائت، این است که آیا قرآن کریم داری قرائت واحدی است ، یا آنکه دارای قرائت‌های متعددی است و به وجوه لفظی مختلفی بر پیامبر (ص) نازل شده است؟ اگر قرآن کریم با یک قرائت نازل شده باشد، طبعاً

همان یک قرائت، قرآن به شمار می‌رود و سایر قرائت‌ها ارزش و اعتباری نخواهد داشت و نمی‌توانیم در استنباط احکام و برداشت نکات تفسیری، به آنها استناد کنیم. پرسش جدی دیگری که در اینجا مطرح می‌باشد، این است که اگر ثابت شود، قرآن کریم قرائت واحدی دارد، باید مشخص کرد که آن قرائت کدام قرائت است؟ و راه شناخت آن از بین قرائت‌های گوناگون چیست؟ جمعی از محققان امامیه معتقدند، قرائت صحیح و معتبر یکی بیش نیست و آن قرائت جمهور مسلمین می‌باشد که به تواتر از پیامبر (ص) رسیده و در مصاحف مرسوم و رایج، ثبت شده است. این قرائت در بستری جدا از قرائت‌های اجتهادی قراء، در بین عامه مسلمین جریان داشته و در طی قرن‌ها پیوسته از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته است. قرائن و شواهد عقلی و نقلی فراوانی این دیدگاه را تأیید می‌کند.

معرفی نسخه های خطی:

معرفی نسخه خطی با شماره ۱۶۰۴

این نسخه خطی قرآن کریم با استناد به تقسیم بندی نسخه های خطی بر اساس زمان توسط کتابخانه آستان قدس رضوی متعلق به قرن هفتم هجری قمری می باشد. این نسخه خطی توسط احمد سهیلی خوانساری با کاغذ حنایی در سال ۱۳۴۸ کتابت شده است. واقف این نسخه خطی احمد سهیلی خوانساری هستند که در تاریخ مرداد ۱۳۴۸ وقف کردند. صحافی و ترمیم و جلد مجدد این نسخه با اهتمام آقای احمد طالبان، صحاف باشی کتابخانه مرکزی صورت گرفت..

۱-۱-۳- خصوصیات و ویژگیهای نسخه: ۱۶۰۴

- عدد اوراق این نسخه ۲۱۶ ورق در طول ۴۱ و عرض ۳۱ =
- آیات در یک کادر مشخصی که هر کادر ۱۳ سطر میباشد
- تفکیک جزها و سوره ها با نام سوره و تعداد سوره و مکی یا مدنی بودن سوره با رنگ سبز کم رنگ

- نسخه به خط مشکی نوشته شده

- آیات به صورت دایره سبز رنگ مشخص شده

- در بعضی موارد هر دو اختلاف قرائت ثبت شده مثلاً کلمه (السَّلام) (مح: ۵۵٪) بکسر قاف و فتح قاف ثبت شده^۱

- علامات وقف به کار برده شده در این قرائت عبارت است از: ط، لا، ج، صلی، م

معرفی روش ضبط اختلاف قرائت در مصحف خطی

روش ضبط قرائت در این نسخه خطی آنچه که مطابق قرائت عاصم به روایت حفص و قراء که با حفص مطابق هستند بصورت علامت مساوی نشان گذاری شده است و جایکه هردو احتمال ذکر شده بود هردو احتمال نوشته شده و موردیکه مخالف حفص از عاصم بوده نوشته شده که مخالف حفص است.

شاخص های قرائت متواتر

مقصود از تواتر نقل این قرائات مبدأ تواتر باید مقام معصوم باشد تا منقول حجیت پیدا کند. و اگر مقصود تواتر نقل از پیامبر (ص) تا به این قراء باشد، این امر ثابت نیست، زیرا بیشتر قراء حتی سند قرائت ندارند تا چه رسد به تواتر. باید توجه داشت که خبر متواتر به خبری گفته می شود که زنجیره راویان آن در هر طبقه به اندازه ای برسد که عادتاً سازش آنها بر دروغ غیرممکن باشد و در نتیجه علم به صدق آن خبر حاصل شود. با نظر به معنای متواتر اگر بپذیریم که سند قرائتهای هفتگانه تا خود قراء سبعة متواتر است، ولی از قراء تا پیامبر (ص) در مورد برخی از آنان حتی سلسله سند آحاد بطور متصل ثابت نیست تا چه رسد به سند متواتر؛ به عنوان مثال ابن عامر او بر مغیره بن ابی شهاب مخزومی قرائت کرده و او بر عثمان بن عفان و او بر پیامبر (ص) قرائت نموده است. بر این اساس بر عدم تواتر قرائات سبع و امثال آن است. (معرفت، علوم قرآنی، ص ۱۹۲)

^۱. شماره عکس ۴۸۰

نمونه اختلاف قرأت در نسخه خطی ۱۶۰۴ قرآن قرن هفتم در کتابخانه آستان قدس

رضوی مشهد

ملاحظات	قرآن ق ۷ نسخه ۱۶۰۴	اختلاف قاری	
		قرأ عاصم، الكسائي، يعقوب، خلف مالك وقرأ الباقر بن ملك	مالك يوم الدين فاتحه / ۴
موافقان: عاصم كسابي خلف يعقوب. مخالفان: ابن عامر حمزة ابن كثير ابو عمرو ابو جعفر نافع.	كلمه در این نسخه موجود نیست	قرأ نافع وابن كثير وأبو عمرو بضم الياء وألف بعد الخاء وكسر الدال وقرأ الباقر بفتح الياء وسكون الخاء	يَخْدَعُونَ بقره / ۹
	در بررسی کلمات قرآن این کلمه در این نسخه موجود نمی باشد	قرأ الكوفيون بفتح الياء وتخفيف الدال وقرأ الباقر بالضم والتشديد	يَكْفُرُونَ بقره / ۱۰
موافقان: عاصم حمزة كسابي خلف ابن عامر ابن كثير ابو عمرو ابو جعفر نافع. مخالفان: يعقوب.	موافق با مصحف فعلى ش-ع-۷۰۰۴	قرأ يعقوب فتح حرف مضارعة كسر الجيم وقرأ الباقر بضم حرف المضارعة وفتح الجيم	تُرْجَعُونَ بقره / ۲۸
موافقان: عاصم يعقوب كسابي خلف ابن عامر ابن كثير ابو عمرو ابو جعفر نافع. مخالفان: حمزة.	موافق با مصحف فعلى ش-ع-۷۰۰۴	قرأ حمزة (فأزلهما) بألف بعد الزاي وتخفيف اللام وقرأ الباقر بالتشديد	أَزْلَهُمَا بقره / ۳۶

<p>موافقان: ابن کثیر ابو عمرو یعقوب. مخالفان: عاصم کسایى حمزة خلف ابن عامر ابو جعفر نافع</p>	<p>قرا بتاء تانیث ش-ع-۷۰۰۵</p>	<p>فقر ابن کثیر والبصریان (تقبل) بالتانیث. وقرأ الباقون بالتذکیر</p>	<p>ولا يُقبَلُ بقره/ ۴۸</p>
	<p>در بررسی کلمات قرآن این کلمه در این نسخه موجود نمی باشد</p>	<p>قرأ أبو جعفر والبصریان بقصر الألف من الوعد وقرأ الباقون بالمدم من الوعدة</p>	<p>وَأَعْدَانَا موسی بقره/ ۵۱</p>
	<p>در بررسی کلمات قرآن این کلمه در این نسخه موجود نمی باشد</p>	<p>قرأ ابن عامر بالتانیث وقرأ المدنیان بالتذکیر هنا وقرأ الباقون بالنون وفتحها و کسر الفاء</p>	<p>نَغْفِرُ بقره/ ۵۸</p>
<p>موافقان: عاصم. مخالفان: حمزة کسایى ابن عامر ابن کثیر ابو عمرو ابو جعفر نافع یعقوب.</p>	<p>قرا بالهمزة ش-ع-۷۰۰۵</p>	<p>حفص إبدال الهمزة فیها واواً. وقرأ الباقون فیها الهمز</p>	<p>هُزُوا بقره/ ۶۷</p>
<p>موافقان: عاصم ابن عامر ابو جعفر نافع ابو عمرو ابن کثیر. مخالفان: حمزة کسایى یعقوب خلف.</p>	<p>موافق با مصحف فعلى ش-ع-۷۰۰۶</p>	<p>فقرأ حمزة والكسائی ویعقوب وخلف بفتح الحاء والسين. وقرأ الباقون بضم الحاء وإسكان السين.</p>	<p>حُسْنًا بقره/ ۸۳</p>
<p>موافقان: ابن عامر ابن کثیر ابو عمرو ابو جعفر یعقوب خلف نافع. مخالفان: عاصم حمزة کسایى</p>	<p>قرأ بالتشدید ش-ع-۷۰۰۵</p>	<p>فقرأ الكوفیون بالتخفیف وقرأ الباقون بالتشدید.</p>	<p>تَظَاهَرُونَ بقره/ ۸۵</p>

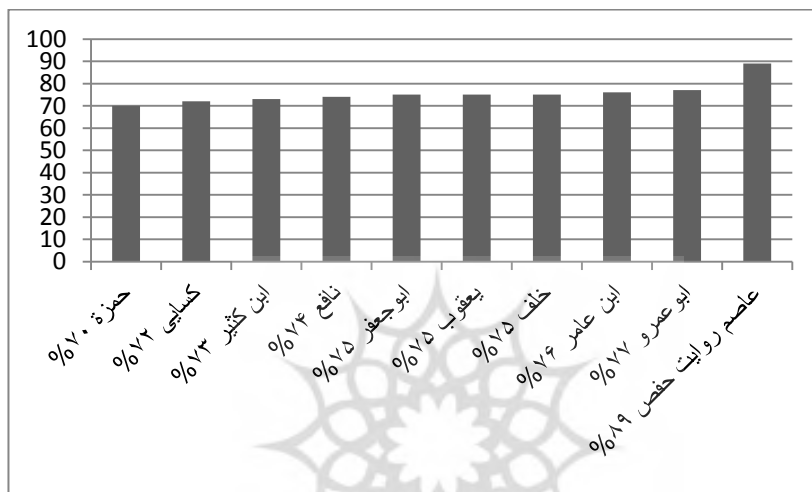
<p>هر دو مورد آورده لذا نمی توان به مخالف قطعی یا موافق قطعی دانست ولی ترجیح به حفص است</p>	<p>احتمال آوردن ولی ترجیحاً به روایت حفص</p> <p>ش-ع-۷۰۰۶</p>	<p>قرأ حمزة بفتح الهمزة وسكون السين قرأ باقون بضم الهمزة وألف بعد السين.</p>	<p>أسارى بقره/ ۸۵</p>
<p>موافقان: ابن کثیر ابو عمرو یعقوب. مخالفان: عاصم حمزة کسایی خلف ابن عامر ابو جعفر نافع</p>	<p>فرا بالتخفيف</p> <p>ش-ع- ۷۰۰۷</p>	<p>فقرأه ابن کثیر والبصریان بالتخفيف والباقون بالتشديد</p>	<p>يُنزِلَ بقره/ ۹۰</p>
<p>موافقان: عاصم حمزة کسایی خلف ابو عمرو ابو جعفر ابن کثیر یعقوب. مخالفان: نافع ابن عامر.</p>	<p>موافق با مصحف فعلی</p> <p>ش-ع- ۷۰۰۹</p>	<p>فقرأ نافع ابن عامر بفتح الخاء قرأ الباقون بكسرهما على الأمر</p>	<p>وَاتَّخِذُوا بقره/ ۱۲۵</p>

نتیجه گیری

در بررسی ۱۰۰ کلمه اختلافی در قرآن، در این نسخه خطی با شماره ۱۶۰۴ متعلق به قرن هفتم از نسخه های موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی بیشترین انطباق را با قرائت ابو عمرو داشت که ۶ مورد مخالفت بوده. رتبه دوم متعلق به ابن کثیر بود که از بین موارد اختلافی ۱۰۰ کلمه، ۲۱ مورد مخالفت را دارا بود. رتبه سوم متعلق به یعقوب است که ۲۴ مورد مخالفت را در بر داشت. رتبه چهارم متعلق به ابن عامر است که ۲۶ مورد مخالفت با او در این نسخه وجود داشت. رتبه پنجم متعلق به ابو جعفر است که ۲۸ مورد مخالفت با این نسخه را دارد. رتبه ششم متعلق به عاصم می باشد با ۲۸ مورد مخالفت. رتبه هفتم متعلق به نافع می باشد که ۲۹ مورد مخالفت با نسخه دارد. رتبه هشتم متعلق به خلف است که ۳۳ مورد مخالفت را با این نسخه داشته. و رتبه نهم حمزه است که ۴۴ مورد مخالفت می باشد. رتبه دهم کسایی که ۴۵ مورد که مخالفت با این نسخه را دارد. بنابر این قرائت ابو عمرو از قراء دهگانه بیشترین انطباق را با این نسخه داشتند.

و کمترین انطباق با قرائت کسایی می باشد که ۴۵ مورد مخالفت در این نسخه ثبت شده است.

گزارش آمار موافقت قرائات مختلف قراء دهگانه نسبت پنج نسخه خطی قرآن، قرن هفتم کتابخانه آستان قدس رضوی

دستاوردها و نتایج کلی

۱. در بخش نظری بیان شد که واژه «قرائت» در عصر صحابه به معنای قرائت نص قرآن همراه با تفسیر مختصر آن به کار می‌رفت؛ چنانکه از ابن مسعود روایت شده: «عن زرّ عن عبد الله قال: كنا نقرأ على عهد رسول الله (ص): يا أيها الرسول بلغ ما أنزل إليك من ربك (أن عليا مولى المؤمنين) وإن لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس عبادت «أن عليا مولى المؤمنين» تفسیر است و جزء آیه، نمی باشد

۲. ترتیب مصحف عثمانی، همان ترتیبی است که در مصحف کنونی وجود دارد و با ترتیبی که در مصحف های صحابه در آن وقت به کار برده شده بود و به خصوص با مصحف ابی بن کعب، تطبیق می کرد.

۳. جمعی از محققان امامیه معتقدند، قرائت صحیح و معتبر یکی بیش نیست و آن قرائت جمهور مسلمین می‌باشد که به تواتر از پیامبر (ص) رسیده و در مصاحف مرسوم و رایج، ثبت شده است. این قرائت در بستری جدا از قرائت‌های اجتهادی قراء، در بین عامه

مسلمین جریان داشته و در طی قرن‌ها پیوسته از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته است. قرائن و شواهد عقلی و نقلی فراوانی این دیدگاه را تأیید می‌کند.

۴. اگر قرآن با یک قرائت نازل شده باشد، طبعاً همان یک قرائت، قرآن به شمار می‌رود و سایر قرائت‌ها ارزش و اعتباری نخواهد داشت و نمی‌توانیم در استنباط احکام و برداشت نکات تفسیری، به آنها استناد کنیم

۵. شواهد عقلی و نقلی بر قرائت واحد وجود دارد. از جمله شواهد عقلی الف. اثبات نشدن تعدد قرائتات: ب. پیراستگی قرآن از تضاد و اختلاف.

۶. شواهد نقلی نیز به سه قسمت تقسیم می‌شوند الف. احادیث ب. روایات تابعان ج. سیره قرآء سبعة و عشره

در بررسی ۱۰۰ کلمه اختلافی در پنج نسخه خطی قرآن؛ متعلق به قرن هفتم از نسخه‌های موجود در کتابخانه آستان قدس رضوی از مجموع ۵۰۰ کلمه مورد بررسی شده بیشترین مطابقت را با قرائت عاصم به روایت حفص داشت که فقط ۵۵ مورد با این پنج نسخه مخالفت داشت و ۱۱۳ مخالفت با ابوعمر و بود. ۱۳۴ مخالفت با ابن عامر، ۱۴۲ مخالفت با خلف، ۱۴۹ مخالفت با یعقوب، ۱۴۹ مخالفت با ابوجعفر، ۱۵۱ مخالفت با نافع، ۱۵۵ مخالفت با ابن کثیر، ۱۶۴ مخالفت با کسایی، ۱۷۰ مخالفت با ابن حمزه یافت شد. بنابر این، قرائت عاصم به روایت حفص از قراء دهگانه کمترین مخالفت را با این پنج نسخه داشتند که کل ۵۵ مورد مخالفت داشت. و بیشترین مخالفت با قرائت ابن حمزه می‌باشد که ۱۷۰ مورد مخالفت در این پنج نسخه ثبت شده.

منابع:

قرآن (نسخ خطی) کتابخانه آستان قدس رضوی

- نسخه شماره ۱۶۰۴. ب: نسخه شماره ۹۹۰. ج: نسخه شماره ۱۰۰۷. د: نسخه شماره ۱۲۱. ح: نسخه شماره ۱۲۰

- ابن الجزری، ابو الخیر محمد بن محمد، النشر فی القراءات العشر، بیروت: دار الکتب العلمیة

- خویی، ابوالقاسم، البیان فی تفسیر القرآن، موسسه احیاء آثار الامام الخوئی، قم، بی‌چا، بی‌تا

- زرکشی، بدرالدین محمد بن عبدالله، البرهان فی علوم القرآن، محققان: یوسف عبدالرحمن مرعشلی
- عسکری، سید مرتضی، القرآن الکریم وروایات المدرستین، شرکة التوحید للنشر، چاپ اول، ایران، ۱۴۱۵ق
- فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی، الوافی، کتابخانه امام أمير المؤمنين علی علیه السلام، اصفهان، چاپ اول، ۱۴۰۶ق
- طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، ۳۸۵-۴۶۰ هجری انتشار داراحیاء تراث العربی
- معرفت، محمد هادی، التمهید فی علوم القرآن، ترجمه: ابومحمد وکیلی، تحت عنوان: آموزش علوم قرآن، بی جا: سازمان تبلیغات اسلامی، بی نا، ۱۳۷۴
- ناصحیان، علی اصغر، علوم القرآنی درمکتب اهل بیت، ناشر انتشاراتدانشگاه علوم اسلامی رضوی، چاپ چهارم ۱۳۹۶

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی